

Causa una bona impressió la presentació externa de l'obra. Des d'un punt de vista tipogràfic no són gaires els errors. Alguns, però, de cert relleu s'haurien de corregir en ordre a la propera edició: *vierteljahreschrift*, en lloc de *Vierteljahreschrift* (p. 15); *Werlag*, en lloc de *Verlag* (p. 15); *Radríguez*, en lloc de *Rodríguez* (p. 15); *Einführung, Übersetzung*, en lloc de *Einführung, Übersetzung* (p. 19); *Zusammenhänge*, en lloc de *Zusammenhänge* (p. 28); *der Deutsche Mystik* en lloc de *der deutschen Mystik* (p. 28); *témoige* en lloc de *témoignage* (p. 52, n. 40); *alia mundi elegit partem* en lloc de *aliam mundi elegit partem* (p. 57, n. 6); *indicación especial*, en lloc de *indicación espacial* (p. 59); *Klarer*, en lloc de *klärer* (p. 82, n. 107), *absorvida*, en lloc de *absorbida* (p. 83); *luadem Dei*, en lloc de *laudem Dei* (p. 85); *una quête difficile*, en lloc de *une quête difficile* (p. 100, n. 15); *ou nous restons*, en lloc de *où nous restons* (p. 100, n. 15); etc.

Crida una mica l'atenció la constant familiaritat amb què Tresserras tracta l'autor de la *Vita secunda*, a qui quasi sempre anomena simplement «Tomás»: «En el relato de Tomás intentaremos... comparándolas con el texto de Tomás» (p. 35). Crec que, si és que no es vol dir tot el nom, es presta a menys ambigüitat anomenar-lo «Celano».

Un punt on l'A. divaga un xic és el referent al mètode. Així, per exemple, a la p. 37 confon mètode amb exegesi: «Usaremos para ello, combinándolos, el método exegético y el estructural» (p. 37). Si per exegesi entenem tota operació orientada a copsar el sentit del text, la lectura estructural també és una lectura exegetica. Allò que l'A. hauria d'haver clarificat des de bell començament és la distinció entre aproximació diacrònica (representada principalment pel mètode històrico-crític) i aproximació sincrònica, característica de la lectura estructural profunda. Però Tresserras, fins i tot quan aproxima els «verbs modals», es manté pràcticament en la lectura estructural de superfície (Cf. E. COVI-F. RAURELL, *Metodi delle fonti francescane*, Roma 1988, principalment en les pp. 98-104).

En aquest tipus d'estudi no hauria estat sobrerera una clarificació prèvia dels conceptes inclosos en els verbs «historiar» i «hagiografiar».

L'A., al llarg del seu estudi, distingeix el pensament de Francesc i el de Celano sobre la mort. Aquesta distinció la podem suposar, però no la podem provar. De fet, el pensament de Celano sobre la mort el coneixem pel que ell mateix escriu; però, el pensament de Francesc sobre els darrers moments de la seva vida, com el coneixem?

En alguns moments importants del seu estudi, l'A. no formula interrogants que el lector espera. Així, per exemple, en comparar el relat sobre la mort de Francesc en la *Vita secunda* 217 de Celano amb el relat sobre el mateix punt en la *Legenda Maior* de Bonaventura, hom s'adona que aquest segon no esmenta ni la fracció del pa, ni fa referència al record de l'Últim Sopar, ni parla de la invitació que Francesc adreça als seus frares, a les criatures i a la mort, de lloar Déu; com tampoc no esmenta ni el *Càntic* ni el diàleg de Francesc amb el metge. Precisament perquè Bonaventura dóna una preponderància especial a les obres de Tomàs de Celano en la seva *Legenda Maior*, revesteix una gran importància crítica i doctrinal preguntar-se sobre el perquè d'omissions tan significatives.

Volem acabar aquesta recensió crítica felicitant en Josep Tresserras Baselas pel seu treball seriós, profund i fins i tot apassionant, que permet al lector d'entrar en un terreny fins ara no gaire conegut.

Frederic Raurell

Josep PERARNAU I ESPELT, *El text primitiu del «De mysterio cymbalorum Ecclesiae» d'Arnau de Vilanova. En apèndix, el seu «Tractatus de tempore adventus Antichristi»;*

Guiu Terrena crítica Arnau de Vilanova. Edició de la «*Quaestio utrum per notitiam Sa-*

crae Scripturae possit determinate sciri tempus Antichristi». En apèndix, tres fragments de teòlegs contemporanis relatiu a la tesi escatològica arnaldiana;

Noves dades biogràfiques de mestre Arnau de Vilanova;

Fragments en català del tractat perdut d'Arnau de Vilanova «De fine mundi» en una disputa entorn de les previsions escatològiques (Vilafranca del Penedès i Barcelona, 1316-1317):

dins Arxiu de Textos Catalans Antics [=ATCA] 7/8 (1988-1989) 7-169; 171-222; 276-282; 282-287.

En el primer article, Perarnau edita les dues primeres obres polèmiques d'Arnau de Vilanova [=AdV]: el *Tractatus de mysterio cymbalorum Ecclesiae* [=DMC] (53-107) i el *Tractatus de tempore Adventus Antichristi* [=DA] (134-169). Precedeix l'edició dels textos un estudi introductor (7-52).

J. Perarnau individuà (vegeu ATCA 6 [1987] 799-303) l'exemplar primitiu del DMC, el mateix que AdV oferí a Bonifaci VIII, i ara l'edita críticament. El DMC reformula les tesis del DA: Aquest és el motiu de la transcripció del tractat en apèndix. Tant el DMC com el DA romanien inèdits, en espera que es fes efectiva la promesa d'edició de l'any 1971 (vegeu *Analecta Sacra Tarraconensia XLIV* [1971] 410-411). Per respectar el camp de treball i les intencions de qui féu tal propòsit, Perarnau ha posat límits al seu treball: el DMC «és ofert en mínima edició crítica, perquè, tal com ja he recordat, l'edició crítica pròpiament dita és camp en el qual ja fa molts anys que d'altres proclamaren treballar» (50) i el DA «es limita a ésser simple transcripció del que figura en el tan citat Vat. Lat. 3824. Com que la futura i de tants anys promesa edició crítica cal suposar que tindrà com a base aquest exemplar, he evitat tot allò que pugui semblar que l'actual és una edició crítica» (51).

Perarnau recorda que AdV, aprofitant que es trobava a París per portar a terme una ambaixada que Jaume II li confià, diposità a la Universitat el seu DA. Les conseqüències foren extremadament dures per a AdV: presó i procés «in causa fidei». Els teòlegs de París intervingueren enèrgicament, AdV apel·là al papa Bonifaci VIII i li presentà la redacció definitiva del tractat. Aquest confirmà la sentència dels teòlegs de París i es reservà el judici de l'obra. Mentrestant AdV, nomenat arquiatre, intentà «sub alio stilo», articular les seves tesis escatològiques en una, si així es pot anomenar, teologia no sospitosa de «temeritat». A aquest objectiu «normalitzador» obeeix el DMC, escrit a la residència papal de Sculcula. L'obra fou lliurada a Bonifaci VIII i enviada als reis Jaume II, Felip el Bell, a diverses comunitats de dominics i franciscans, i a un bon nombre de bisbes. El DA i el DMC representen l'inici d'una llarga polèmica. En la primera fase d'aquesta polèmica (1297-1305) AdV tingué els seus principals enemics en els dominics, Bernat de Puigcerçós, Joan Vigorós i Martín d'Atheca. Mútuament s'adreçaren nombroses obres. Gràcies al pontificat de Climent V, amic personal d'AdV, la tensió s'apaivagà durant algun temps. Més tard, però, morts Climent V i AdV, ressorgí amb especial virulència. La Sentència de Tarragona de 1316, que condemnà, contra la mateixa reserva papal, algunes tesis d'AdV, la persecució dels beguins i la crema d'obres a Girona en són exemples.

Esbossat el context global de la polèmica, Perarnau centra l'objectiu de l'estudi: encarar-se «amb el primer pas de tot el procés, el representat per la versió primitiva (el *Tractatus de consummatione saeculi*, primera part del DA), per la resposta als teòlegs de París (segona part del mateix tractat) i per la versió més o menys definitiva (el DMC) de la tesi escatològica bàsica d'AdV (perquè seria successivament completada fins a 1305)» (20). Perarnau afirma no ocupar-se dels escatologismes contemporanis (ja coneguts per àmplia bibliografia) i no utilitzar com a punt de referència l'*Expositio super Apocalypsi*, sobre la qual «tinc dubtes seriosos entorn de la seva autenticitat arnaldiana» (21).

Un esquema del *DA* cedeix el pas a un apartat dedicat a estudiar-ne i establir-ne les parts. Contra les tesis d'A. Maier, l'autor creu que el *DA* consta de tres blocs: l'inicial, escrit en 1927, que l'anomena *Tractatus de consummatione saeculi [=DCS]*; la resposta als teòlegs de París, escrita entre 1297 i 1300, i el resum del *DCS*, en forma de tesis, escrit abans de 1300.

El *DCS*, respecte de tractats anteriors, ha introduït a nivell de mètode la substitució d'una exegesi més o menys afí a la càbala jueva, d'«alambinaments recargolats», per una altra basada en frases tretes de la Bíblia. El contingut doctrinal dels primers tractats, reflexions sobre la Trinitat, es transforma en un tema únic: la proclamació de la imminent vinguda de l'Anticrist (al voltant de l'any 1376). Aquesta asseveració escatològica, mancada d'una teologia de la història global i de la seva divisió en tres edats, no té res a veure amb el joaquimisme.

AdV fonamenta doctrinalment l'anunci de la pròxima vinguda de l'Anticrist i n'extreu conseqüències pràctiques: cal un tro sobtat capaç, amb terror si fos necessari, d'induir al poble cristià a «amare celestia et despiciere terrena». Els teòlegs, els predicadors i els «custodes civitatis» hauran de fer ressonar «el tro», basats únicament en la Sagrada Escripura. Hom pot conèixer «el tro» si aplica el mètode teològic correcte, de «demostració catòlica», les condicions del qual són: que hom parteixi de dades de la revelació positiva, que els termes emprats expressin un significat proposicional, que el resultat no ensopegui contra les veritats filosòfiques.

En concret, els 1290 dies de Daniel XII, serveixen per AdV per a predir la vinguda de l'Anticrist, aplicant el pressupòsit jueu «dies pro anno» i entenent per sacrifici el de l'Antic Testament. El poble jueu esperava el Messies per a l'any 1358. Els cristians, però, han de gaudir d'un coneixement superior al del jueus.

El *DCS* fou atacat pels teòlegs de París i AdV se'n defensà. Li retreuen, bàsicament, que un recompte com el seu (Dn 12,11) no és acceptat pels «sants doctors». AdV els respon assegurant que tals «sants homes» no sols no el rebutgen, sinó que el mateix sant Agustí en proposà un de semblant. A més d'aquesta objecció fonamental, esmentem la discussió sobre si la doctrina d'AdV és temerària o no; i si va en contra de les Croades (AdV salva la intenció, però està convençut que emprar les armes és rebaixar-se al nivell dels membres de l'Anticrist).

Tot seguit Perarnau estudia el *DMC*: ofereix un esquema del seu contingut i n'examina la significació. Respecte del *DA*, hom nota algunes diferències: el *DMC* és una peça unitària, de formes més acadèmiques, on no s'escauen ni les descripcions i atacs personalitzats, ni qualsevol rastre del conflicte de París. En aquest tractat sobresurten les reflexions sobre quina és la correcta teologia. Segons AdV els trets negatius (i, per tant, que la invaliden) d'una teologia són la curiositat i recolzar-se únicament en raons humanes. Els positius, esbrinar l'Escripura «ex caritate» i fonamentar-se en la revelació. La proclamació profètico-escatològica d'AdV compleix les condicions de la teologia correcta. En canvi, les «quaestiones» dels seus adversaris queden desqualificades.

En el *DMC* sorgeix una analogia nova: el paral·lelisme entre l'anunci progressiu de la primera vinguda de Jesucrist i el de la segona. La progressió es compon de tres nivells diferents: predicadors i profetes, apòstols, Elies-Henoc. El primer, creia AdV, ja s'havia esdevingut, el tercer seria imminent: s'autocomprenia AdV com un «apòstol»?

Perarnau destaca la dicotomia ètica i psicològica de la doctrina d'AdV, la finalitat eminentment «espiritualista» de l'esbombament, la primacia de l'ortopraxi per sobre l'ortodòxia i la desestimació amb què el nostre autor tracta els teòlegs acadèmics, entre els quals inclou, també, Joaquim de Fiore i Pèire Joan.

Després de l'estudi, el text del *DMC* en edició crítica (53-107). Perarnau es basa en el manuscrit 40.E. 3 de la Biblioteca Corsiniana de Roma, però dóna raó del Vat. Borgh 205

i del Vat. Lat. 3824. El text del *DMC*, que normalment ocupa poc més d'un terç de l'espai total de cada pàgina, és complementat per tres apartats: el textual, el de fonts i el de comentaris. Una taula alfabètica de tots els mots del *DMC* (108-129), una altra de les citacions bíbliques (130-133) i tres breus notes *post-scripta* (133) arrodoneixen l'edició. En apèndix (134-169), la transcripció, segons el Vat. Lat. 3824, del *DA*.

En el segon article (171-122), Perarnau, edita i estudia una «quaestio» de Guiu Terrena contra AdV. Guiu Terrena, tot i ser radicalment contrari a AdV, evita (des)qualificar la tesi arnaldiana amb paraules com «error» o «heretgia», malgrat l'adjectiu de «molt temerària». Joan Quidort de Paris, Pere Cros d'Alvèrnia, Nicolau de Lira, Henry of Harclay per exemple són noms d'arreu relacionats amb la controvèrsia suscitada per AdV.

Després de l'estudi introductor (171-182), l'edició de la «Quaestio» (183-212), segons el Vat. Burgh. 39, de característiques idèntiques (text, aparats textual, de fonts, de comentaris; índexs de paraules, i taula de citacions bíbliques) a la del *DMC*. En apèndix, fragments de Pere Alvèrnia (213-218), Vat. Lat. 932, de Joan Quidort de Paris (218-221), Lazari de Soardis, Venetiis 1516, i de Nicolau de Lira (221-222), Vat. Lat. 982.

En el tercer estudi (276-282), l'autor aporta noves dades biogràfiques: AdV no és, com havia afirmat equivocadament J. F. Benton, compatriota de l'aragonès Martín d'Atheca; AdV decantà l'actitud de Guiard de Cressonessart en el seu procés inquisitorial; i també, AdV demanà al rei Robert de Nàpols el títol de «Rei de Jerusalem» en bé de Frederic III de Sicília (Jerusalem havia de ser lliurada pacíficament als cristians, en els pròxims temps finals).

En el quart article (282-287) Perarnau dóna compte d'un descobriment: en la Sentència de Tarragona de l'any 1316 consta que AdV va escriure un tractat titulat *De fine mundi* i en reproduceix un tros. El tractat s'ha perdut i ningú no n'ha sabut res fins ara. Gràcies a la incansable tasca investigadora de Perarnau i a una combinació d'elements sortosos, ha estat possible d'identificar un pergami utilitzat com a farciment de cobertes d'un volum de l'Arxiu Provincial de Girona amb el text esmentat en la Sentència. El fragment, sense ser molt extens, augmenta l'obra catalana de mestre Arnau!

* * *

Perarnau considera el seu treball no definitiu (52), subjecte a errors humans (108) i espera que «no hagi estat absolutament inútil» (182). Glossem, però, la magnitud d'aquests estudis i edicions. Per una banda, tota edició d'alguna obra d'AdV és sempre mereixedora de tota celebració (en els darrers vint anys, ultra les freqüents edicions de J. Perarnau, ningú, que servidor en tingui notícia, no ha publicat críticament una obra inèdita d'AdV). La publicació de dues de les obres més significatives d'Arnau, d'una petita part d'una obra perduda i de textos d'autors contemporanis relacionats amb AdV marca una fita en els estudis arnaldians. Per altra banda, el rigor, la pulcritud i seriositat que presideixen les edicions de Perarnau contrasten amb la lleugeresa, superficialitat i fins i tot ignorància que sovint acompanyen molts estudis i presentacions divulgadores d'Arnau. Agraïm, doncs, a l'autor la seva modèstia i humilitat; però, també, advertim al lector que aquest conjunt d'estudis i edicions són de singular valor.

D'entre les nombroses dades, aclariments, suggerències i conclusions que aporten els estudis, personalment destaco les següents:

1. El ressò fins ara gairebé desconegut de la polèmica d'AdV arreu d'Europa. Autors importants d'aquella època, i no pas pocs, dedicaren alguna obra a «refutar» o «abonar» les idees d'AdV.

2. L'originalitat del pensament d'AdV. Difícilment pot ser encasellat en algun corrent de pensament. Fins ara hom havia pensat que l'escatologisme d'AdV era bàsicament joaquimita. Perarnau ha precisat en aquests estudis les diferències d'AdV respecte de Joaquim de Fiore.

3. L'actitud d'AdV, en les obres estudiades per Perarnau, davant la Croada és negativa. Rebutja les armes i està convençut que, quan arribin els temps finals, Jerusalem, com fruita madura, caurà pacíficament en mans dels cristians.

4. L'elaboració d'una hipòtesi interpretativa, amb capacitat d'explicar el pas dels tractats anteriors a 1297, en el *DCS*: «en aquells anys /AdV/ s'hauria allunyat del mètode cabalístic i, influït per comentaris d'autors jueus, sobretot al llibre de Daniel, hauria elaborat una alternativa cristiana a les expectatives d'alliberació nacional fixades en l'any 1358, pre dient que l'Anticrist estaria en plena activitat l'any 1376» (276). La hipòtesi, molt ben fonamentada, s'haurà de tenir en compte en estudiar la resta d'obres polèmiques d'AdV. Respecte, però, a la procedència jueva del «dies pro anno», cal no oblidar el testimoni del mateix AdV, *Carpinatio*, Vat. Lat. 201 b-c: «Nam bene scitis quod in libro *De Semine Scripturarum*, ubi actor libri confitetur se per revelationem scripsisse quecumque traduntur ibi, omnes numeri expressi per *Danielem* quantum ad dies, exponuntur ibi sicut in DMC, scilicet secundum rationem allegorie, "diem" accipientis pro "anno", quem admodum ibidem canonicè demonstratur.»

5. Alguns episodis de la vida d'Arnau han rebut llum: el seu lloc d'origen (hom haurà de corregir la hipòtesi de J. F. Benton que el feia aragonès), i les seves relacions amb Frederic III de Sicília i el rei Robert de Nàpols, especialment.

6. J. Perarnau dubta de la paternitat arnaldiana de l'*Expositio super Apocalypsi* (=ESA), fins ara considerada la gran obra d'AdV. Certament, un reguitzell d'indícis fan difícil d'encaixar aquesta obra amb la resta d'opuscles, particularment amb els anteriors a 1305. Si aquesta hipòtesi es confirma definitivament, convindrà de revisar un gavadal d'aspectes de la seva vida i obra, car en els darrers anys molts estudiosos han pres l'ESA com a punt, a vegades únic, de referència.

Sense cap ànim de crítica destructiva i sense desmerèixer gens ni mica el valor dels estudis de Perarnau, m'agradaria d'assenyalar unes petites i irrellevants errates que, després de molt temps de treballar-los, emprar-los i beneficiar-me de les seves troballes hi he observat. La *Confessió de Barcelona* no fou escrita, si fem cas del seu editor, el 10 de juliol de 1305, com diuen les pp. 15 i 30, sinó l'11 del mateix mes i any; en les pp. 165 i 168 hom pot veure el text mogut lleugerament. A la Taula Alfabètica de Mots, p. 117, la paraula «inflammet» consta com si fos de la línia 301, quan en realitat és de la línia 302. L'epígraf de les pàgines senars, que van de la 175 a la 181 no hauria de ser «DE MYSTERIO CYMBALORUM D'ARNAU DE VILANOVA» sinó «GUIU TERRRENA CRITICA ARNAU DE VILANOVA».

Finalment, un darrer aspecte: és una llàstima que Perarnau vegi limitat el seu treball per una promesa d'edició de les obres d'Arnau de l'any 1971. Després de gairebé vint anys sense que s'hagi sabut res d'aquella promesa, calen algunes paraules d'aclariment, tant si es pensa portar a terme, encara, com si no.

Jaume Mensa i Valls